

Cadaqués a l'edat mitjana la «Batllia» i el «Batlle» feudals

per

Josep Rahola i Sastre

A l'alta Edat Mitjana, el «batlle» era la persona encarregada d'administrar en els pobles, el patrimoni i rendes del senyor —a Cadaqués, és clar, del senyor del comtat d'Empúries— al qual representaven, i exceptuant els drets del mateix, car depenien d'ell, exercia l'administració municipal. Però amb el pas dels anys s'hi varen ajuntar a aquestes funcions les judicials, convertint-se així el «batlle» en una vertadera autoritat que a les darreries del segle XII, actuava com a magistrat públic de la població. Fou considerat per espai d'unes centúries, fins al decret de Nova Planta, com la màxima autoritat local. Gaudiu d'un cert prestigi, «vivien noblement, menjaven pa de blat i tenien un cavall» (comedere panems frumenti et equitare, reputator honor et status), o bé com es diu en els «Usatges de Barcelona», promulgats per Ramon Berenguer I, vers l'any 1064, «Balle si es Noble e menja pa de forment tots dies cavalca...» (1). Per llur categoria era un intermediari entre el senyor i els homes lliures, no nobles, del lloc.

Des del segle XII existia així en el Principat de Catalunya el nomenat «Batlle General», que tenia a llur càrrec l'administració general del patrimoni reial, i que també adquirí tot seguit àmplies funcions judicials, administratives i polítiques.

* * *

En el comtat d'Empúries, el «batlle» era designat, generalment, pel senyor, el comte, que l'escollia d'una llista de noms, una terna, generalment també, que li era presentada pel consell de la vila, cada any, quan es feia la renovació del mateix. En aquest cas, el «batlle» elegit per aquest mitjà, era nomenat «batlle natural». En altre cas, com en el de Cadaqués, el comte cedia el senyoriu de la vila a una determinada persona com a premi a un mèrit assenyalat, o bé l'empenyorava, i el «batlle» era nomenat «batlle noble o feudal». El càrrec es constituïa en vitalici o hereditari inclús, si l'empenyorament era a perpetuïtat, poguent-lo gaudir una família en dues o més generacions. Ara bé les atribucions del «batlle» eren les mateixes en un cas i a l'altre, encara que, segons es llegeix en els documents, no queda massa clar quines eren aquestes atribucions, car diferien segons els llocs, i la importància de les mateixes, segons els dominis de llur jurisdicció. Aquest tipus de «batlle noble», establert a la nostra vila, es establert també, en altres universitats de l'Empordà, com Palau Saverdera, Agullana, Vilanova de la Muga, Sant Mori i alguna altra (2).

(1) J. B. ALART. Notices Historiques sur les Communes du Roussillon. Llibre de les «Constitucions i Altres Drets de Catalunya, Llibre IX, Títol XV, Usatge IX, pp. 431.

(2) Arxiu Corona Aragó, Cancelleria Registre 2.316, fol. 84.

El distint mitjà de nomenament d'aquesta autoritat municipal, en el mateix comtat, era degut possiblement a necessitats particulars del comte. En la designació del de Cadaqués, la qüestió crematística hi jugaria un paper molt important. Efectivament els cabals de les caixes comtals es veien molt incrementats amb els ingressos de les impositons establertes en el port cadaquesenc, com eren, de molt temps enllà, el «teloneo» —impost que es pagava en els ports de mar i a les portes de les ciutats—, més tard la «lleuda», el «dret dels arbres», o pals per embarcació, «ancoratge», «mollatge», etc. Ingressos que, segons diuen els documents i en certes èpoques, representaven, per les susdites caixes comtals, el 75 % de les entrades totals, d'aquesta mena de tributs, recollits en el comtat (3). I per tant tenia molta importància que l'autoritat màxima de la vila fos una persona totalment adicta. Encara que amb el pas dels anys, al mateix temps que Cadaqués creixia, i el tràfic del port anava en augment, foren retirats del càrrec del «batlle», la percepció de certs tributs, i si bé llur cobrament s'arrendà, hi tenia el seu tant per cent. Administrava justícia assistit del «saig» i «prohoms». Podia imposar «abans» o multes, «fer arrest y metre en presó».

Eren, també, de la «Batllia», els «parells» per cada «ban» que s'imposés, fos a qui fos, dins la vila i terme, i venia a ésser una comissió de dos sous (parell), per cada lliure. Així mateix li corresponia el «redelme», de tots «**los provenimientos que los comtes prenen de la vila de Cadaqués y son terme tant de terra com de mar**» (4). Gaudia igualment de certs drets sobre la «lleuda de Cadaqués», que, no hi ha pas cap dubte que deuria tractar-se d'una remuneració prou alçada, car era la «lleuda» un impost de molt rendiment. Tenint en compte el que era aquest impost, la manera que estava establert, el trànsit i tràfic del port de Cadaqués, es podrà tenir una idea de llur importància. Tenia també el «batlle», dret a un «morabatí» (deu sous), per cada esclau que en trànsit passés pel port. Gaudia de l'«alou», ço es, que no pagava res sobre les heretats que tenia. De molt temps enllà, havien edificat els comtes a Cadaqués, «**un porxo a guisa de Darassanes que acustuman a tenir una galiota la qual prestaven o consentien darmar a quils plasia contra moros o jenesos o altres enemichs e, los patrons qui les armaven se obligaven als dits Comtes e, o a lurs administradors, pagar lo dret de quint de totes les coses que prenguessen dels dits enemichs**» (5). Doncs bé, de les coses preses a l'enemic, li corresponia una part.

Com hem dit suara, si bé els «batlles» tenien facultats comuns, tenien també certes atribucions i drets segons el lloc de jurisdicció. El de Cadaqués concedia «guiatges», o cartes de viatjar, passaports per a les persones, i guies de trànsit per a les coses i mercaderies; gaudia així del dret de «**levar de les armes**» (desarmament) (6). Tenia l'obligació de «**prestar homenatge e sacrament als senyors de la leuda o a son procurador, de fer complir tots los Manaments de la leuda i prestar ajuda als dits senyors sempre que per ells fos requerit, baix pena de perdre la batllia**». Havien de jurar cbediència al procurador general del comtat, com representant del senyor —en el temps que la Generalitat tenia empenyorat el comtat—, cada vegada que prenia possessió del càrrec. A l'any 1449, veiem com en Macià de Rexach, regent de la «Batllia», es «**més en presó**», per no fer-ho aleshores nomenat procurador, Mossèn Pere Dez Torrent (7).

En cas d'absència o impossibilitat d'actuar el titular, feia delegació de llurs funcions a altra persona, gairabé sempre al seu fill, futur successor, o a altre familiar, i era nomenat «sotsbatlle», «regent de la Batllia» o «lloch-tinent de batlle». Durant la minoria d'edat del futur titular, exercia la interinitat, qualsevol familiar (8).

Si bé eren moltes les obligacions i els deures del «batlle», eren moltes, també, les concessions i privilegis de què gaudia, representant la «Batllia» una verdadera sinecura. Fou sempre el procurador dels interessos del comte a la vila. Era l'autoritat suprema i representativa municipal, i tota manifestació o esdeveniment que succeïa, li era comunicat. I se li feien, també, tota mena de recomanacions, per als comerciants artesans o particulars que qualsevol negoci o afer els portés a la vila.

El «batlle», però, no intervenia per res en les juntes del consell de la universitat, quan en aquestes es tractaven qüestions purament administratives municipals. Això ens ho diu el contingut de la súplica feta per la universitat de la vila al Governador del comtat, a l'any 1599, «**...stant en antiqúissima conseutut y posseció de tan temps ensà del principi del qual no hi ha memòria de homens en contrari de congregarse y ajustarse en la casa de la dita vila y tractar de neqocis y affes de aquella sens assistència del Batlle de la dita vila, ni altres oficials dels Exms. Comtes de Empúries...**» (9). Però si, assistia i presidia les juntes bé del consell estret, bé del consell general o de cent, quan es tractaven d'afers de la universitat, que

(3) Arxiu Ducal Medinaceli. «Descripción del Condado de Ampurias», per Joan Antoni de Caso i Joan Antoni de Anües. Llibre IV, fols 78 y 79.

(4) A.C.A. Generalitat, Reg. 669, fol. 12.

(5) Arxiu Històric Ciutat Barcelona. Concellers, C. XII. Baronies de la Ciutat.

(6) A.C.A. Generalitat, Reg. 669, fol. 67.

(7) A.C.A. Generalitat, Reg. 658, fol. 100.

(8) A l'any 1304 és lloch-tinent de la Guillem de Ceres, al 1420 ho és Toni Pell, al 1445 Berenguer Moret, als 1446, 1447 i 1448 ho fou en alguna ocasió Bernat de Fontfreda, i Macià de Rexach, fill de Felip ho fou també moltes vegades durant la regència de son pare.

(9) D'una transcripció d'un document de l'Arxiu Municipal de Cadaqués, avui desaparegut.

no tenien cap relació amb l'administració, pu-
rament municipal, i llur assistència es feia
constar a l'acta estesa pel clavari. A l'any
1326 i amb motiu de l'entrada al comtat, i
jurament com a comte d'Empúries, de l'infant
Pere, fill de *Jaume II*, es diu així: **«Berenguer
de Sala, balle, y la universitat de la vila y Cas-
tell de Cadaquers, stant juntats en la plaça del
dit Castell los foug presentada una lletra pa-
tent del Senyor Infant Don Pedro, notificant-
los la sua entrada y jurament com a Comte
de Empúries, requerint prestassen los home-
natges de fidelitat...»** (10), o també a l'any
1314 quan la permuta feta entre el comte
Pere i son germà l'infant *Ramon Berenguer*,
comte de Prades, de llurs comtats, es llegeix;
**«Berenguer de Sala, batlle de Cadaquers, y los
homens de la vila de Cadaquers, en nom y re-
presentant la universitat de Cadaquers, stant
congregats devant la Yglésia del Castell fouch
presentada una lletra patent del Infant D. Pere,
Comte de Ribagorza y de Empúries, que anava
dirigida als batlles y jurats de la vila de Cada-
quers, en la qual los notificava lo concambi
que lo dit D. Pere et lo Infant Ramon Beren-
guer, son germà, del comtat de Empúries per
lo de Prades...»** (11), i així mateix quan a
l'any 1345 el comte *Ramon Berenguer*, ratifica
un privilegi concedit pel comte *Hug IV*, car
diu: **«Berenguer de Cadaquers, balle del Castell
de Cadaquers, feu manament al notari, que a
la plaça de Cadaquers, que es devant la Yglésia
ahont els hòmens y universitat estaven junts
allí presents...»** (12). Aquestes notes ens posen
de manifest, al mateix temps, que el lloc de
reunió del consell durant aquell segle XIV, era
la plaça de la vila «davant de l'església». Pos-
teriorment, en temps del rei *Martí*, quan es
reconstruí i amplià el recinte amurallat de la
vila, construint-se una torre a «es Baluard»,
s'habilitaren els baixos de la mateixa com a
lloc de reunió del «consell municipal», i a l'ac-
tualitat, encara hi ha l'ajuntament. Poc més o
menys, van encapçalats els actes del consell de
la vila del segle XVII, així com segueix: **«Ajustat y congregat el Consell de la vila de Cada-
qués, en lo lloch acustumat de la Torre de la
Punta...»**.

El «batlle de Cadaqués», fou «feudal» tota
l'Edat Mitjana, malgrat que, gairebé a totes les
viles i llocs del comtat, aquesta reminiscència
feudal, amb el pas dels anys, havia desaparegut,
fent-se el càrrec temporal i electiu. Feu la
universitat de la vila, durant molts anys també,
i per tots els mitjants, grans esforços per lliu-
car-se d'aquest tipus de «batllia feudal», i
aconseguir que fos «natural», però fins a les

(10) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document
núm. 4.686.

(11) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document
núm. 4.688.

(12) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document
núm. 4.670.

darreries del segle XV, malgrat els canvis ha-
guts en les dinasties sobiranes del comtat, no
s'aconseguí.

* * *

El primer «batlle» de Cadaqués, del qual en
tenim esment, és en *Joan de Salceda* que, a
l'any 1193, en temps del comte d'Empúries
Ponç Hug II, ja gaudia d'aquest càrrec. Ens en
parlen d'ell, com veurem, distints documents
referents al seu fill, *llur successor*, i a la seva
neta (13). Perdurà la «Batllia» de *Joan de Sal-
ceda*, fins a la primera o segona desena del
segle XIII, en temps del comte *Hug IV*, però
desconeixem com i quan va començar. Veiem
doncs, que en el segle XII la nostra vila ja
tenia una certa importància, era quelcom més,
que un petit nucli de pescadors, era ja, amb
tota probabilitat, un lloc assentat sobre «es
fondal», dependent dels senyors de *Castelló
d'Empúries*, on hi tenien *llur representant*, tot
ell amurallat i amb la denominació de «castell».

Va succeir a *Joan de Salceda*, el seu fill *Ber-
nat* que va gaudir de la «Batllia» fins a mitjans
del segle XIII. A l'any 1210 el comte d'Em-
púries que ho era en aquell temps *Hug III*, va
consentir, obligat per les circumstàncies, l'ane-
xíó de llurs estats a la Confederació Catalano-
Aragonesa encara que conservant per ell totes
les regalies del comtat que fins ací havia gau-
dit com a sobirà del mateix. Ja a mitjans del
segle XI essent comte d'Empúries *Ponç I* s'ha-
via declarat, aquest, feudatari del comte de
Barcelona en *Ramon Berenguer I*, comprome-
tent-se *Ponç I* a no entorpir el comerç, tant
per mar com per terra, als habitants de *Barce-
lona* i *llur comtat*, i a no exigir cap més impo-
sició de les que de molt antic els era exigít.
Fou també, per aquesta època, a l'any 1223 i
com a conseqüència de la susdita annexió, quan
es varen recopilar i per escrit totes les lleis
del comtat, els distints costums, els usos i
privilegis de totes les poblacions i llocs que
s'havien conservat i observat per vella tradició,
des de que els antics comtes, de comtes «be-
neficiaris» —o comtes lliurament nomenats per
els reis francs, dels qual depenien—, es con-
vertiren en «hereditaris» en temps de *Carles
«el Calb»*, a l'any 874, essent el primer *Sinari*
o *Sunyer*, soca de les famílies del *Rosselló*,
Peralada i *Empúries*. D'ací que, també, per
aquesta data va adquirir caràcter oficial qual-
sevol acte legal, que tingués lloc en el comtat,
i que per tant trobem documentalment l'esta-
bliment oficial de la «batllia» de Cadaqués, i
a perpetuïtat, pel comte *Hug IV*, a *Bernat
de Salceda*. Diu així aquest testimoni documen-
tal: **«Don Hugo Comte de Empúries, feu y
fermà carta de donació y cessió a Bernat, Balle,
fill de Johan de Salceda, quodam, de la vila de**

(13) A.D.M. «Condado de Ampurias», Documents
núms. 4.643, 4.644 i 4661.

Cadaquers, en la qual fa stabliment de la vila y parròquia de Cadaquers perpetuament ab totes les demés coses, ab reservació del domini, etc... y de la lleuda de Cadaquers en mar y terra» (14). Encara que en aquest document no consta la data que va tenir lloc aquest establiment, pel contingut d'altres documents ens fa suposar que fou aproximadament a l'any 1223. Que existia anteriorment a la vila el càrrec de «batlle», no hi ha pas cap dubte, però, com hem dit, d'una manera oficial no, fins aquesta data.

Mentre fou «batlle» de la vila en Bernat de Salceda, dos esdeveniments es succeïren que varen tenir una certa transcendència per la nostra vila. Un fou la infeudació a ser Carroz, un comte alemany, del Castell de Cadaqués, i l'altre la conquesta de Mallorca per Jaume I.

Els comtes d'Empúries, com a grans senyors i sobirans de llurs estats, podien donar en feu terres o rendes, obligant-se qui les rep a prestar homenatge i guardar fidelitat al donant, com qualsevol altre vassall. El comte Hug IV, usant d'aquesta facultat, donà en feu i perpetuament a Ser Carroz, al Castell de Cadaqués. El document d'aquesta donació porta la data del 6 del idus d'agost de l'any 1229, i li concedeix el comte segons es llegeix i traduït del llatí: «...**tot el nostre Castell de Cadaquers, ab llurs homes i dones que hi habiten i als qui arriuin, ab llurs pertencències i tenències, censos, foriscapis i laudemis, i ab totes altres coses atanyents o que perteneixen al dit Castell i siguin o no dits en aquesta carta...**» (15). Ser Carroz, acceptà la donació i en el document d'acceptació, diu: «...**Fem a vos Hug, per la gràcia de Déu comte d'Empúries, homenatge segons el fur d'Aragó, prometent a vos i a vostres seccessors, per nos i els nostres, ésser fidels i conformes a la llei en lo referent a lo vostre i a les vostres coses, segons tot bon vassall deu al seu senyor i tenir sempre per vos i els vostres, nos i els nostres, el feu del dit Castell de Cadaquers...**» (16).

Era Ser Carroz fill d'un comte alemany, i es desconeix quan i el perquè vingué a establir-se per aquestes terres. Sembla que, per les relacions que tenia, gaudia d'una gran consideració, acompanyant el comte d'Empúries, assistí i va prendre part a la conquesta de Mallorca, distingint-se extraordinàriament en el camp de batalla. El rei Jaume I, el tenia en gran estima i el va armar cavaller la vigília de Nadal de l'any 1229, sota els murs de l'assetjada Palma. En el repartiment de les terres de la illa entre els conqueridors, va obtenir moltes i molt bones concessions, i a la conquesta de València amb llurs tropes va rendir Dènia. És de suposar

que, els cadaquesencs, malgrat els privilegis, alguns d'ells prendrien part en aquestes expedicions, sobretot a la primera, car Ser Carroz comandava la nau que tancava la reraguarda de l'esquadra que salpà de Salou, i lliberar de les Balears el perill que representava la presència en aquelles illes dels enemics dels cristians, era per la nostra vila un alleujament vital, car les incursions per les poblacions de la nostra costa dels pirates mahometants, foren sempre funestes, i això ens fa admetre la possibilitat que algun cadaquesenc, bé de bon grat bé a la força, l'acompanyés en aquella expedició.

Nou anys gaudí Ser Carroz del feu, reintegrant-lo al comte Ponç Hug III, fill de Hug IV, nou sobirà del comtat per la mort de son pare a la conquesta de Mallorca. En aquests nou anys el prestigi i la personalitat de Ser Carroz havien crescut tant, car el veiem titulat «Almirall de Catalunya i Mallorca», i llurs terres, viles i possessions serien tantes, que el pobre feu de Cadaqués, era pura misèria.

Podia el feudatari, sempre amb consentiment del senyor, cedir, alienar o vendre el feu a qui volgués, inclús reintegrar-lo al mateix senyor —coses aquestes que es feien constar en el document de cessió—, i com que per altra part, cap feudatari no podia estar en possessió d'altres feus de distint senyor, segurament per correspondre a la gentilesa que amb ell havia tingut Hug IV, en prova d'amistat, el va reintegrar a son fill. Diu així el document de reintegració: «**De com lo Don Ser Carroz, Almirall, co és Almirant de Catalunya y Mallorques, en lo any 1238, en presència de Ramon de Olives, Bernat de Santa Eugènia, Bernat Alguer y Galceran de Castellà, féu y fermà carta de deffinitió y restitutió a Don Pons Ugo Comte de Empúrves, perpetuament del Castell y lleuda de Cadaquers ab tots hòmens y censsos, que los dits castell, hòmens, fembres y lleuda de Cadaquers lo Don Ser Carroz, Almirant de Catalunya y Mallorques, tenia y posseva lo dit Castell de Cadaquers, per títol de donatió v feudatió que lo comte Don Ugo, pare de dit Pons Ugo lin havia feta, la qual deffinitió y restitutió feu setmil sinccens sous ab totes les clàusules útils y necessàries y renunciacions, etc... Com de tot consta per carta pública feta medie chalendas febrer, any del Senyor 1238. Closa y subsignad per Guillem Galceran, notari publich de València...**» (17).

Es va esment en aquests documents, que en el llibre de Feus de Catalunya no hi està assentada aquesta infeudació per, «**ésser ja unit i consolidat lo dit Castell de Cadaquers amb lo condat d'Empúries**».

El comte Hug IV, per demostrar a Bernat de Salceda, que malgrat haver donat en feu el «Castell de Cadaquers» a Ser Carroz, no demerexia en llur confiança i amistat, li va cedir

(14) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document nùm. 4.644.

(15) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document nùm. 4.624.

(16) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document nùm. 4.624.

(17) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document nùm. 4.625.

Foix per a concertar un armistici. Durant les converses que foren molt renyides per les amenaces del derrotat comte de Foix, que deia que el rei de França podria posar en mar una es- a la mateixa data, el 24 de juliol de 1229, unes terres, «...donem i cedim a tu Bernat, Balle de Cadaquers, i als teus descendents tots per sempre, i a aquell o aquells a qui volguessis donar, deixar, vendre o alienar a qualsevol dels meus, cert «cortalio» (heretat) amb tots llurs camps cultivats o incults...», situades en el terme de Roses i coneguda per «Cortalio Cru- dilia» o «Heretat de la Cruïlla». Pertany aque- sta transcripció a un document existent a l'Ar- xiu Parroquial de Cadaqués, la lectura del qual és quelcom difícil, com també la traducció.

* * *

Molta degué ésser l'estima de la casa com- tal d'Empúries a la família dels Salceda, car el 21 de març de l'any 1252 i amb motiu de la mort del susdit Bernat, el comte d'Empúries, que ho era en aquells anys, Ponç Hug III, cedí i concedí a la filla de Bernat de Salceda, no- menada Bernarda —i muller de Guillem de Sala—, la «Batllia» de Cadaqués amb tots llurs emoluments, reservant-se, però, el comte per ell i com sempre, la «lleuda», la facultat de nomenar «cullidors» de la mateixa, com també el dret de tenir una nau en el port, per poder exigir l'esmentat impost en llurs mars; «...y la dita Bernarda, filla d'en Bernat, balle, y néta d'en Johan de Salceda, y muller de Guillem de Sala ab voluntat y presentia de son Marit, féu acceptació ab promesa de fidelitat y de entrada cincens sous...» (18). És de creure que no seria molt corrent això de gaudir una dona de semblant càrrec, però per a la història de Cadaqués, no deixa d'ésser curiós. Ignorem fins quan va durar la regència de la «Batllia» de Cadaqués per part de Bernarda de Salceda, però coneixem que l'exercia en els anys 1279, 1283 i 1297 (19). Per cert que en un d'aquests do- cuments li diuen «Bernarda, Ballesa».

Gaudia doncs de la «Batllia» a l'època de la concessió dels Privilegis a la vila per part del comte Ponç Hug IV, a l'any 1280, també quan l'entrada dels francesos a Cadaqués a l'any 1285, exilant-se, per aquest motiu, a Barce- lona seguint al seu senyor, el comte, que mal- grat a certes diferències amb el rei Pere, lluità com com tota la noblesa catalana a favor del rei i contra dels francesos de Felip III l'Ardit. Ens diu la «Crònica» de Ramon Muntaner que dins del nostre port tingué lloc, després de la derrota de l'armada francesa a l'altura de les illes Formigues, una entrevista entre l'almirall del rei d'Aragó, Roger de Llúria, i l'enviat del papa Martí IV i del rei de França, el comte de quadra de tres-centes veles, i l'almirall català

pronuncià aquelles famoses paraules: «**Ja en podrà arnar tres-centes o deu mil si vol el rei de França, que no crec que tingui ganes d'en- contrar-me, ni vaixell de cap mena s'atriveixi de creuar aquest mar. Més que dic vaixell!, no crec que nengun peix gosi alçar-se sobre el mar si no porta un escut o senyal del rei d'Aragó en la cua, per mostrar guiatge d'aquell noble senyor rei d'Aragó e Sicília**». També ens parla la susdita «Crònica», d'un tal Gras, «prohom major» o cònsol en cap, partidari del rei Pere dins la vila, que amb llur espionatge ajudà a la desfeta de l'esquadra francesa de l'almirall Lodeva. Hem dit suara que la «batllia» Ber- narda de Salceda es va exiliar de la vila, i podria ésser el cònsol Gras el regent de la «Batllia», durant l'absència forçada de la titular per mor dels esdeveniments. Retornà, però, a la vila, ja vídua, un cop acabades les hostilitats, car a l'any 1297, els documents ens parlan que hi residia per aquesta època (20), on possiblement hi morí poc temps després, car a l'any 1303 amb motiu d'incantar-se el comte d'Empúries, a Cadaqués, de certes mercaderies d'uns mer- caders de Narbona —Guillem Ricart, Joan Xamar, Raimon Ferrer de Vilaseca, Raimon Rey- nals, Guillem Pelegrí i Bernat Vicens—, mer- caderies comprades a Tortosa i que per mar eren enviades a França, possiblement per algu- na qüestió de tipus fiscal, segurament la «lleu- da», s'esmenta a «**Berengarius Sala Baiulus et lezdaris de Cadaqueriis...**» (21). És aquest nou «batlle» fill de Guillem de Sala i Bernarda de Salceda.

A l'any següent, 1304, ens parlen els docu- ments d'un tal Guillem de Ceres «**Llochtinent de Balle de Cadaqués**», al qual li era requerit, per un mercader de Barcelona que tenia arren- dada la «lleuda» de Cadaqués, «**lo posas en possessió de dita leuda**» (22). Era el comer- ciant de Barcelona, en Guillem de Sala. És que ja no gaudien els hereus dels Sala-Salceda del senyoriu de Cadaqués? Sembla, com hem dit, que la família es traslladà a Barcelona on hi romangueren per temporades. Cal tenir en compte, que si bé durant les sobiranies dels comtes Hug V i son fill Ponç Mug IV foren els més brillants del comtat en tots els aspectes, les circumstàncies polítiques del mateix, per l'afany dels monarques catalans —Pere el Gran i sobretot Jaume II—, d'incorporar a la corona el ric i poderós comtat d'Empúries, per qual- sevol mitjà, podien haver estat la causa de la pèrdua o renúncia temporal —obligada possi- blement per la fidelitat d'aquesta família a la casa d'Empúries—, per part dels Sala-Salceda de la Batllia de Cadaqués. Una prova de què, malgrat tot, el senyor del comtat emporità, reconeix aquesta fidelitat, és que el 9 de març

(18) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document núm. 4.644.

(19) A.D.M. «Condado de Ampurias», Documents núms. 4.646, 4.637 i 4.648.

(20) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document núm. 4.648.

(21) A.C.A. Cancelleria, Reg. 129, fol. 3.

(22) A.D.M. «Condado de Ampurias», Documents núms. 4.653, 4.654 i 4.657.

de l'any 1309, el comte Ponç Hug IV, fa donació a Berenguer de Sala «batlle de Cadaqués», del «mas» conegut avui pel «mas de la Sala», i en el document de cessió, existent a l'Arxiu Parroquial de Cadaqués, consta que el susdit Berenguer de Sala és el «**bàjulus de Cadaqueriis**». També per certa «**carta pública**», feta «**en lo Castell de Cadaqués en les calendes del mes d'ocrube del any del Senyor 1311...**», es pot veure que encara és el «batlle» el suara dit, Berenguer de Sala amb motiu de la concessió que li fa el comte Ponç Hug IV, de què puga exigir el seu dret, com a «batlle», de la lleuda de Cadaqués, malgrat l'empenyament fet pel susdit comte al noble Raimon de Folch, vescomte de Cardona, del Castell de Cadaqués amb la lleuda i rendes, amb el fi de recaptar diners per a pagar certs deures, segons sembla contrets en el naufragi d'una nau de la senyoria de Venècia en el port de Cadaqués, uns 10 ó 12 anys enrera, on els habitants de la vila, amb el consentiment del comte, es repartiren el botí, i ara el rei manava que fos restituït tot als venecians. Eren més de 20.500 lliures les que havien de retornar el comte i els cadaquesencs als venecians (23).

Uns anys després a l'establir-se un pacte entre el rector de la vila, Mossèn Berenguer de Bruguera, el que fou fundador de l'Hospital de la mateixa, i el «batlle» de Cadaqués, sobre el delme que havien de pagar els habitants a l'església, hi figura com a «batlle», Berenguer de Sala (24).

A l'any 1326, encara són els Sala-Salceda els que retenen la «Batllia», segons ens ho diu el document referent a l'entrada en el comtat del nou comte d'Empúries, l'Infant Pere, comte de Ribagorça i de les Muntanyes de Prades, fill de Jaume II (25), amb el qual començà en el comtat, la sobirania d'una nova dinastia comtal per extinció —amb la mort de Magaulí, fill de Ponç Hug IV, d'una manera un xic misteriosa com la de son pare i germà—, de la nissaga dels vertaders comtes d'Empúries (26). A l'any 1312, per tal de desprestigiar-lo, fou acusat el comte Ponç Hug IV, d'haver comès el «pecat de sodomia», segons declaració de Bertomeu Costa, del noble de Foixà i del servei del comte, que digué, que trobant-se cert dia a Cadaqués acompanyant el seu senyor, aquest estava en una cambra de la casa del «batlle», sol amb el fill d'un militar, dit en Jovesot de Sant Iscle, i que el testimoni que mirava des de la casa d'enfront, que era d'en G. de Ruplà, veient al comte i el suara dit fill d'en Jovesot de Sant Iscle, «**jacents carnaliter ad invicem**

et commitentis crime sodomiticum» (27). Foren nomenats síndics per la universitat de Cadaqués, per prestar homenatge al nou comte d'Empúries, l'Infant Pere, els cadaquesencs Pere Llorens i Berenguer Domènech (28). Tingué llc regint la «Batllia», en Berenguer de Sala, la fundació de l'Hospital de la vila donant-se compliment a les disposicions testamentàries del que fou rector de la vila Mossèn Berenguer de Bruguera (29). A l'any 1340 aquest mateix «batlle» presideix una comissió del Castell de Cadaqués que va anar a Castelló d'Empúries a protestar davant del comte-infant Pere, sobre l'actuació dels arrendataris del dret de la sal del comtat, a Castelló. Acompanyaren al «batlle» com a comissionats de la vila, en Joan Marés i en Berenguer Closes (30). Un any després, li és comunicat a Berenguer de Sala el «cncambi» de llurs comtats entre els Infants Pere i son germà Ramon Berenguer (31).

A l'any 1345, és ja el nou «batlle» el fill de Berenguer de Sala, dit Berenguer de Cadaqués, per distingir-lo de son pare (32). Dos anys després, encara regés la «Batllia», segons ens ho diu el document de «**prestació de homenatge y jurament de fidelitat a Don Joan de Aragó, fill emancipat y heretat del dit senyor Infant Ramon Berenguer comte de Empúries...**» (33).

* * *

Cinc anys després, figura com a «batlle» de Cadaqués en Berenguer de Reixach o de Rexach. Eran els Rexach, criginaris de Corçà establerts a Cadaqués cap a l'any 1319. En aquesta data el susdit Berenguer de Rexach, compra a Berenguer de Sala, «batlle» de Cadaqués i a son fill Berenguer de Cadaqués, son cunyat, «**totes les directes senyories, censos, taschas, agràries, luïsmes que los dits venedors tenien, rebien y possehien en lo Castell y Parroquia de Cadaqués, que lo dit Berenguer de Cadaqués havia comprats a Guillem Alió fill y hereu de Berenguer Alió, cavaller, quondam, que tots los dits censos juntament ab la senyoria directa, lo comte de Ampúries Don Magaulí, quondam, avia donats y concedits a feu a dit Berenguer Alió...**» (34). Hi ha en aquesta època gran confusió en la part documental, deguda principalment a les circumstàncies po-

(23) A.D.M. «Condado de Ampurias», Documents núms. 4.656 i 4.676.

(24) A.C.A. Monacals Hisenda Girona. Vol. 989, nota 958.

(25) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document núm. 4.685.

(26) A.D.M. «Condado de Ampurias», Documents núm. 4.633 i 4.684.

27. A.C.A. Procesos. Procés contra el Comte d'Empúries.

(28) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document núm. 4.686.

(29) Arxiu Parroquial Cadaqués. Hospital. Testament de Mossèn Bruguera.

(30) A.M.C. D'una transcripció d'un Document, avui desaparegut.

(31) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document núm. 4.688.

(32) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document núm. 4.670.

(33) A.D.M. «Condado de Ampurias», Documents núms. 4.700 i 4.701.

(34) A.D.M. «Recopilació Dusquets», vol. 3, 3 fols., 166 g., 167, 528 i 528 g.

lítiques en què es trobava el comtat. Però a l'any 1350, el 31 d'agost, Berenguer de Rexach, **«fermà carta de regonagensa y homenatge al Senyor Infant Don Ramon Berenguer, comte de Ampúries, per la senyoria directa y censos, taschas y drets que tenia en y sobre les vinyes del terme y parròchia de Cadaquers que foren de Guillem de Alió, fill de Berenguer, y que tot lo dit havia comprat dit en Berenguer de Rexach del Batlle de Cadaquers y dit Batlle de Cadaquers, havia comprat a Guillem de Alió...»** (35). Essent aquest Berenguer de Rexach, el primer Rexach que, d'aquesta família, gaudí de la «Batllia» de Cadaqués i que la continuà gaudint per espai de més d'un segle.

* * *

Quan el rei Pere IV, després de la seva victòria sobre el seu gendre, el comte d'Empúries Joan fill de Ramon Berenguer, i quan per aquest motiu incorporà a la Corona d'Aragó el comtat emporità a l'any 1385, la universitat de Cadaqués li demana que, com a comte d'Empúries i senyor de la vila, sigui suprimida la «Batllia» feudal; **«Item, qui'ls batle, jutge e saig, haïen de tenir taula de lli en lli anys axí com en los lochs reials se acostuma fer, com lo batlle sia natural. PLAU AL SENYOR REY, AB QUE NO SIA INTERÉS DE PART»** (36), cosa que de moment fou concedida, però no es portà a cap per la restitució novament del comtat al comte Joan, en morir el rei Pere a l'any 1387, pel nou sobirà Joan I. En morir aquest a l'any 1396 sense successió, assolí el reialme d'Aragó el seu germà Martí I, a l'any 1402, amb motiu de l'extinció de la família Comtal d'Empúries de descendència reial, fou incorporat de nou el comtat a la corona d'Aragó, segons una clàusula de reversió continguda en el document suscrit per Jaume II a l'any 1324 que cedia al seu fill Pere, el comtat d'Empúries. El rei Martí, al prendre possessió, va reconèixer i ratificar tot allò concedit per son pare, el rei Pere (37), i va lliurar a la vila de tot compromís en allò referent als interessos de la «Batllia» i féu, que **«indugudament y sens llicència reyal possehia»**, diu la disposició, confiscant-la a llur posseïdor en Bernat de Rexach, fill del suara dit Berenguer de Rexach, en el mes de febrer de l'any 1405 (38). Però moltes i molt convintcents deurién ésser les raons exposades i els drets allegats pel tal Rexach, que pocs mesos després, manà el rei li fos restituït lo confiscat, revocant-se aquella disposició (39). Cal esperar uns anys encara, perquè es porti a cap el desig de la universitat de la vida de Cadaqués.

Durant la «Batllia» de Bernat de Rexach, el rei Martí venint de Sicília per a possessionar-se de la corona d'Aragó, recalà a Cadaqués on hi desembarcà essent el port de la nostra vila, el primer lloc del seu nou reialme on hi féu estada el 18 de maig de l'any 1393. Com hem dit hi desembarcà, i va instituir a l'església parroquial, un benefici dedicat a Sant Joan i a la memòria del seu antecessor i germà Joan I. La primera reial ordre signada pel nou rei està datada en **«lo port de Quadachers»** (40).

Va succeir a Bernat de Rexach, el seu fill Felip, però per ésser menor d'edat, exercí de «regent de la Batllia» per poc temps, Toni Peyl. Fou Felip de Rexach, l'últim «batlle» feudal de Cadaqués i gaudí del càrrec més de mig segle. El seu fill Macià o Dalmaci, si bé exercí en moltes ocasions la «sotsbatllia» i als darrers anys del segle la «Batllia», ja no fou el «batlle» feudal com ho foren i actuaren llurs antecessors.

Cap rastre ni record no ha quedat del pas d'aquesta família per la vila, malgrat el prestigi i autoritat que gaudí per espai de tants anys dins la mateixa, i d'existir a l'actualitat cognoms d'aquella època, com els Moret, Berenguer, Rahola, Pont, Sastre, Pell, Bohera, Rubiés, Marquès, etc.; i d'haver-hi també constància d'altres com, «es carrer d'en Curós», «es bau i es racó d'en Bofill», «ses roques i sa platja d'en Ncues», i d'altres.

Tenim dit que entre les atribucions del «batlle» hi havia la de concedir «guiatges» i hem explicat també, el que eren els «guiatges». Doncs bé aquesta atribució fou la causa de moltes discussions promogudes principalment pels partidaris de la supressió de la «Batllia» feudal, que, aprofitant la circumstància que la tramitació i concessió dels susdits «guiatges», donava lloc a errors i abusos, el posaren en evidència davant la Generalitat —llur senyor en aquella època per la pignoració feta pel rei Martí del comtat d'Empúries a dita institució—, amb el fi de desprestigiar-lo, cosa que de mica en mica ho conseguiren.

Lo mateix els drets i les facultats, inclús els deures que gaudia, li foren impugnats i discutits en moltes ocasions. I lo mateix el consell municipal, que els prohoms, que el clergat, que els particulars, que el governador del comtat i que el procurador del General en el comtat, presentaven llurs queixes a la Generalitat, per les moltes injustícies i abusos **«que fa»**, diuen en l'exercici de la «Batllia», i l'acusen de què **«no serve guiatges»**, de què **«ne fa molts que no deu fer»**, de què **«trenca els Privilegis»**, de què **«fa crides contra els capellans»**, de què **«imposa bans i impostos que ni pot ni deu fer»**, i que **«diu paraules de menyspreu per el General»** (41).

(35) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document núm. 922.

(36) A.C.A. Cancelleria. Reg. 945, fol. 185 g.

(37) A.C.A. Cancelleria. Reg. 2.199, fol. 3 g.

(38) A.C.A. Cancelleria. Reg. 2.116, fol. 84. Llibre de Feus del rei Martí, fol. 94.

(39) A.C.A. Cancelleria. Reg. 2.143, fol. 189. Llibre de Feus del rei Martí, fol. 108.

(40) A.C.A. Cancelleria. Reg. 2.238, fol. 11.

(41) A.C.A. Generalitat. Reg. 668, fol. 168.

Foren molts i molt distints els esdeveniments de caràcter local que se succeïren a la vila, segons es veu en els documents pel constant creixement de la mateixa en tots els ordres, en el decurs del segle i que posen a prova els que exerceixen la «Batllia», i per tant als susdits Rexach. Hi ha entre aquests incidents, el del moro Abda-la Gazil, físic i metge del rei Alfons V, i síndic de l'Aljama de València, que fou pres en les mars de la vila pel cavaller Berenguer de Pontós, amb la galiota que els comtes tenien en el nostre port; el del comerciant de Pineda Franci Terri, comprador de peix salat que fou robat i espoliat per personal amb guiatge del «batlle» de Cadaqués; els plets entre la universitat i la «Batllia», per qüestions jurisdiccionals, i entre la universitat i en Pere Curós, falconer del rei, per altres qüestions de certa testamentaria, etc., com també per llur comportament en les lluites entre els veïns o «bandositats» (42). Seguint el procés d'aquests esdeveniments, es veu amb tot detall les incidències i els problemes en què el «batlle» hi ha d'intervenir, i com els contraris procuren per tots els mitjans contrariar-lo en llurs actuacions, i la defensa que fa ell dels seus drets i prerrogatives. Li diuen, «no volem que la terra del General, sia dita spellunca de lladres...», i quan li discuteixen els drets, contesta: «los quals dits balles e llurs predecessors, han acostumat fer en per tot temps e inconcusament per dret e preheminiència de la dita «batllia», la qual tenen en feu, per la dita vostra senyoria...» (43). En una paraula, li van fent la vida impossible, i de tal manera són discutides llurs sentències, i són tantes les apel·lacions que dona la sensació que l'acusat és ell. I si no ho és, és, sí, la víctima d'una conspiració que contra d'ell s'ha alçat per aquè desapareixi, com hem dit, la «Batllia» feudal, vella aspiració de la universitat de la vila, des de l'època, sobretot, que el rei Martí ordenà, en incautar-se del comtat, que fossin servades, dintre d'ell, les Constitucions i altres Drets de Catalunya (44).

En temps del «batlle» Felip de Rexach i a l'any 1452, fou donada una sentència sobre la delimitació dels termes entre la vila de Roses i la de Cadaqués (45).

A l'any 1451, quan la lluita entre la Generalitat i Joan II, quan la guerra dita dels remences, el prestigi i autoritat del «batlle» de Cadaqués, havia minvat tant, que la Generalitat només es comunica amb el consell i cònsols de la vila, malgrat d'ésser el «batlle» llur

cosa que potser els del General de Catalunya, en dubtaven. De la poca atenció que li té la Generalitat en començar la lluita, es veu llegint la carta que dirigeix als diputats fent-los avinent que s'estranya que no comptin amb ell, car diu: «Segons so informat vostra senyoria ha escrit a tots los gentils homens Dempurdà, sobre los actes de la terra, de que som stat meravellat de que jo no sia stat en el nombre daquells, car so cert de que los meus han rebut en les conquestes primeres daquest principat, e encare en obtenir los privilegis e libertats e franqueses que tenim...» (46).

Els diputats de la Generalitat li contesten: «Restam molt e molt contents de vostra bona voluntat e intenció que com a verthader cathalà teniu en la conservació de aquest Principat e de les libertats de aquell a les quals adquirir som certs han entrevingut de vostres predecessors. Veritat es que fins açí totes nostres lletres avisatories de les faenes qui han occorregut havem remeses a les persones aletes per lo stament militar, bisbat e no a singulars, car a vos oblidat no hagerem de vostra bona disposició a saber en fets de terra e de mar» (47). Al mateix temps que l'informen on han de fer cap ell o son fill si volen prendre part a la lluita.

Amb l'adveniment de la pau, la devallada en tots els aspectes de la «Batllia» feudal de Cadaqués, es feu patent, i amb la reincorporació de la vila novament al domini del comte d'Empúries, en aquell temps Enric I, el seu senyor natural, al novembre de 1480, es pot dir que desapareix del tot. Encara que a l'any 1494, l'administrador del comtat «feu i fermà carta precaria i nova loació a Macià de Rexach, donzel, en lo Castell de Cadaquers, de vida, tant solament de la «Batllia» de Cadaquers» (8). I el que fins aquell moment fou el «batlle», li es conferida la capitania de la vila. Gaudí doncs, d'un caràcter militar, més aviat honorífic tenint en compte llur caràcter representatiu i a l'edat, car més endavant fou substituït per altres més eficients.

Si bé la família Rexach va residir a Cadaqués fins a la fi del segle XV, la condició de «milites», sempre li fou respectada, tot i no exercir cap autoritat, traslladant-se finalment a Figueres.

Ajudà també el fet que fos desposseïda aquesta família de la «Batllia» de Cadaqués que per espai de tants anys havia gaudit, el haver lluitat durant la guerra civil al camp contrari en el que lluità el comte d'Empúries, que ho feu al costat de Joan II, el seu oncle, car ell ho feu a favor de la Generalitat.

(42) A.C.A. Generalitat. Reg. 668, fols. 77, 78, 107, 132 i 142.

(43) A.C.A. Generalitat. Reg. 669, fols. 70 i 108.

(44) A.C.A. Cancelleria. Reg. 2.199, fols 3 i 3 g.

(45) A.C.A. Generalitat. Reg. 662, fols. 147. Reg. 663, fols. 2 g., 3, 4 i 55 g.

representant en el municipi, i d'ésser també fidel o acèrrim partidari de la causa del poble,

(46) J. Bofarull: «Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón», vol. 7, p. 130.

(47) J. Bofarull: «Levantamiento general de Cataluña», vol. 6, p. 454.

(48) A.D.M. «Condado de Ampurias», Document núm. 4.649.